

Konstrukcija po meri izdelane zaščite za hrambo in razstavljanje arhivskega in knjižničnega gradiva

BLANKA AVGUŠTIN - FLORJANOVIČ, DARJA HARAUER

Od 16. do 27. oktobra leta 2000 je v Arhivu Republike Slovenije potekal tečaj z omenjenim naslovom, ki ga je vodil profesor Christopher Clarkson. Udeležilo se ga je enajst restavratorjev iz Arhiva Republike Slovenije in pet iz Narodne in univerzitetne knjižnice. Osem jih je izdelovalo zaščitne škatle, preostali so se izpopolnjevali na področju zaščite in montaže posameznih pergamentnih listin in fragmentov.

Seznani smo se z novimi tehnikami izdelave zaščitnih škatel. Predelali mnogo vprašanj, ki se, tako kaže, le bežno dotikajo naših problemov, pa vendar so zelo pomembna za kakovosten izdelek.

Poenostavljeno lahko rečemo, da zaščitne škatle dokumentom omogočajo strukturno oporo in jih zaščitijo pred prahom, umazanijo, svetlobo ter različnimi mehanskimi poškodbami pri rokovanju. Za tečaj smo želeli izbrati dokumente, ki bi zajeli čim več najrazličnejših težav, s katerimi se srečujemo pri njihovem materialnem varstvu. Odločili smo se za tri dokumente, ki zaradi specifične zunanje podobe in različnih nosilcev (pergamenta, papirja, kartona, voska, kovinske škatle) zahtevajo mnogotera znanja in rešitve.

Plemiška diploma iz 17. stoletja (dokument št. 1) je bila posebej problematična zaradi različnih višin med listino, vrvico in pečatom. Zaščitna škatla naj bi bila primerna tudi za razstave.

Druga plemiška diploma (dokument št. 2) iz 18. stoletja je sestavljena iz treh povsem različnih delov – knjige, pečata in zaščitne kovinske škatle, ki zahtevajo povsem različno zaščito.

Bratovščinsko knjigo Marijinega brezmadežnega spočetja (dokument št. 3) pa smo izbrali predvsem zaradi njene izjemne velikosti in teže.

Pri izdelavi zaščitnih škatel smo upoštevali:

- zunanjo podobo dokumenta (velikost, debelino, težo, štrleče oziroma viseče dele kot so pečati, vezice itd.),
- snovne prvine (papir, pergament, les, kovine, pigmenti, veziva, lepila, vosek),
- poškodovanost dokumenta (kje so poškodbe in kako hude so, vzroki posameznih poškodb),
- način hranjenja dokumenta (zelo pomembno je, kako je posamezen dokument hranjen in v kakšnih okoliščinah – navpična ali vodoravna lega, predalčnik...),
- pogostnost uporabe (je dokument ves čas v uporabi, ali pa je morda le občasno predstavljen na razstavah).

Dokument št. 1

Plemiška diploma, 1646, november 20.¹

Opis

Plemiška diploma, ki je bila izdana leta 1646 Johannu von Fichtelu, meri 690 x 500 mm, sicer je trikrat prepognjena v izmeri 249 x 269 mm. Pečat v rdečem vosku je nepoškodovan; odlit je v leseno okroglo skodelico, ki ji manjka pokrov. Zunanje mere skodelice so: v premeru meri 167 mm in v višino 34 mm. Svilena štiribarvna (modra, rdeča, bela in rumena) zasukana nit povezuje pečat s pergamentno listino. Del niti med listino in pečatom meri 112 mm.

Pergamentni del je suho očiščen z radirko. Listina je predstavljena le občasno na razstavah.

Načrtovanje škatle

Ob izdelavi vsake zaščitne škatle moramo upoštevati njeno poznejšo uporabnost. Bo rabila le varni zaščiti dokumenta za primerno namestitev na arhivsko polico, ali pa bo morda, tako kot v tem primeru, postala njena stalna zunanja "obleka"? Škatla naj bi bila izdelana tako, da bi jo na razstavah uporabljali z dokumentom. Le ta naj bi trdno, negibno ležal v škatli z vsemi pečati in podobnimi deli. Oblikovali smo vzorec škatle, ki se zelo natančno prilagaja dokumentu. Največ težav so nam povzročale različne višine pečata, listine in vrvice. Končni izdelek naj bi bil zasnovan tako, da bi naravni pritisk pokrova dokumentu onemogočil gibanje.

Izbira materialov

Za podstavek za dokument in notranji del pokrova smo izbrali brezislinsko belo lepenko, za zunanji del (okvir) pa sivo brezislinsko lepenko (nekoliko višje gramature). Podstavek in notranji del škatle smo prevlekli s fino, nebeljeno bombažno tkanino. Hrbtni del škatle smo utrdili s tankim, finim platnom, imenovanim Aero-Linen, ki ga uporabljajo tudi za izdelavo padal. Fino platno, s katerim smo prevlekli zunanost škatle, nam je uspelo kupiti ob pomoči g. Clarksona. Pri prevlečenem materialu smo upoštevali obstojnost in njegovo občutljivost.

Restavratorji in konservatorji nasploh skrbno izbiramo uporabljene material. Uvažamo ga iz

¹ AS 1064, Zbirka plemiških diplom, št. 27, izdana 20. XI. 1646, Johann von Fichtel.

Italije, Nemčije in delno Anglije, saj ga na našem tržišču ni.

Nekakovostni materiali povzročajo trajne poškodbe na dokumentih, saj lahko nečistoče in razgradni produkti, ki jih vsebujejo, prehajajo na originalni dokument.

Opisane materiale smo uporabljali tudi pri preostalih dveh škatlah. Za škatlo druge plemiške diplome (dokument št. 2) smo uporabili še sivo bombažno tkanino.

Izdelava škatle

Za kakovostno in natančno izdelavo sta potrebna veliko predhodnega znanja in zbranost ob samem delu. Profesor Clarkson nam je pokazal nov pristop k delu in nam predstavil nova znanja, ki nam lajšajo in izboljšujejo naše delo. Najprej smo izdelali tako imenovani podstavek,² ki je zlepljen iz muzejskih lepenk. Podstavek ima tri nivoje, ki so odrezani pod kotom 45 stopinj,³ potrebni predvsem zaradi različnih višin; listina leži najvišje, vrvica nekoliko nižje, najnižje je pečat. Kljub temu da je pečat okrogel, smo se odločili za kvadraten izrez, saj mu omogoča negibnost. Po posvetovanju z arhivisti smo ugotovili, da je za pečat negibnost najpomembnejša. Podstavek smo prevlekli z nebeljeno bombažno tkanino in že pri oblikovanju tkanine po lepenki smo se srečali s številnimi težavami, saj so bili potrebni različni izrezi pod različnimi koti. Zahtevno je bilo tudi lepljenje, težavam pa smo se izognili tako, da smo lepilo nanašali na lepenko. Na podlagi izdelanega podstavka smo določili mere za škatlo. Sistem izdelave platnic se nekoliko razlikuje od izdelave, ki smo jo uporabljali doslej. Lepili smo po dve stranici skupaj z zamiki za debelino ene lepenke in jih šele nato sestavili v obliko škatle. Škatlo smo prevlekli z omenjenim platnom.

Mere zaščitne škatle: višina 576 mm, širina 304 mm, debelina 45 mm.

Izdelava: Darja Harauer.

Dokument št. 2

Plemiška diploma, 1789, julij 18.⁴

Opis

Plemiška diploma, izdana leta 1789 Franzu in Leopoldu von Dietrich, njene mere so 378 x 337 x 14 mm, s 14 neoštevilčenimi pergamentnimi listi in z lepo ohranjenima predlistoma iz papirja,

Dokument št. 1

je vezana v rdeč žamet. V hrbtnem delu teče skozi pole in platnico debelejša zasukana svilena nit, na kateri je pritrjen pečat. Dolžina svilene niti med knjigo in skodelico s pečatom je 196 mm. Pečat je odlit v okroglo medeninasto skodelico s pokrovom, ki ima zunanji premer 150 mm, njegova višina je 15 mm. Pečat je odlit v rdečem vosku in je zelo poškodovan, oba s skodelico sta očiščena. Plemiška diploma je shranjena v kovinski škatli, ki je visoka 413 mm, široka 340 mm in globoka 510 mm. Iz zunanje in notranje strani je zelo poškodovana od rje. Ni pogosto v uporabi.

Načrtovanje zaščitne škatle

Plemiško diplomo, četudi jo sestavljajo trije različni deli (knjiga, pečat, zaščitna kovinska škatla), smo obravnavali kot celoto, njeno zaščito pa priredili tako za hrambo kot tudi za prenašanje. Pri načrtovanju škatle smo skušali preprečiti nadaljnje propadanje dokumenta oziroma izključiti vse nekdane vzroke propadanja. Na kovinski škatli se je pojavila rja, ki ni napredovala, vendar je bila v stiku z žametom in pergamentom. Zato smo se odločili za zaščitno mapo, ki bi knjigo obdajala, obenem pa bi pečatu dala pravo lego. Zaščititi je bilo treba tudi dragoceno originalno kovinsko škatlo. Odločili smo se

² S podstavkom originale (listine, knjige, pečate...) primerno umestimo, kadar je original zelo krhek, nam omogoči varnejše rokovanje.

³ Pod kotom režemo v različne namene; v tem primeru zaradi lepšega videza, lahko je tudi popolnoma funkcionalen, npr. pri hrbtnih delih, kjer jih režemo zaradi natančnih stikov lepenk, ki so v oporo druga drugi.

⁴ AS 1064, Zbirka plemiških diplom, št. 22, izdana 18. VII. 1789, Leopold in Franz von Dietrich.

za zaščitno škatlo s pokrovom in s podstavkom na dnu, ki bi omogočal lažje rokovanje s kovinsko škatlo.

Za zaščito škatle je bilo po našem mnenju najpomembnejše natančno medsebojno prilaganje rokopisne knjige, pečata in kovinske škatle, ki ne bi dopustilo njihovega premikanja.

Izdelava škatle

Škatlo smo izdelali podobno kot pri prejšnjem dokumentu. Najprej smo izdelali podstavek in ga oblekli v bombažno tkanino sive barve. Na vsaki strani smo izrezali polkrog, ki olajša dvigovanje originala. Temu podstavku smo prilagodili osnovno škatlo, ki smo ji izrezali del stranskih naslonov pod koti 45 stopinj,⁵ zgornjo in spodnjo platnico pa smo pustili celi. Vse stranice smo sestavili iz dveh lepenk, notranje so za debelino lepenke zamaknjene zaradi močnejših stikov. Vse robove škatel smo izrezali pod koti 45 stopinj. Zunanji del škatle smo preoblekli v platno Islandreagh. Pri nadaljevanju smo morali upoštevati debelino lepenke, platna in ne nazadnje tudi zraka, ki nam omogoča mehko zapiranje škatle. Osnovni del škatle smo uporabili za mere, ki smo jih vzeli za platnico oziroma pokrov. Na levi del platnice smo nalepili osnovno škatlo, na desni strani pa smo izdelali le oporne stranice. Vse smo preoblekli v platno, le v notranji del, ki pride v stik z originalom, smo namestili bombažno tkanino. Za ojačitev hrbtnega dela smo uporabili že omenjeno platno – Aero-Linen. Tako je potekala izdelava "zunanje" zaščitne škatle (za diplomo s pečatom, ki leži v kovinski škatli), izdelali pa smo tudi "notranjo" zaščito (samo za diplomo in pečat), ki je bila potrebna zaradi rje na kovinski škatli. Odločili smo se za mapo iz muzejskega kartona, sestavljeno iz treh platnic z izrezom za pečat na eni platnici. Zunanja stran je prevlečena v sivo laneno tkanino, notranja stran pa v nepogrešljiv brezislinski papir 110 gm².

Mere zaščitne škatle: višina 449 mm, širina 336 mm, debelina 95 mm.

Izdelava: Blanka Avguštin - Florjanovič.

Dokument št. 3

Bratovščinska knjiga Marijinega brezmadežnega spočetja⁶

Opis

Zunanje mere knjige so 425 x 282 x 132 mm. Ima 613 neoštevilčenih listov, knjižni blok je vezan na šest enojnih vezic, ki so poudarjene.

Lesene platnice so oblečene v rdeč žamet in dajejo dostojno oporo velikemu knjižnemu bloku. Na zgornji platnici, desno spodaj, je ohranjen edini vogalni ščitnik, vsi drugi kovinski deli (skupaj z zapirali) manjkajo. Knjižni blok ima zelo dobro ohranjeno zlato cizelirano obrezo. Zaradi velikosti in teže nam je bila še poseben izziv, saj smo trčili na dodatne probleme, ki smo jih morali rešiti. Vprašljive so bile vzdržljivost zaščite, še sprejemljiva teža, ki jo bo imel končni izdelek, ter zaščita, ki je za uporabnike preprosta in za restavratorje še sprejemljiva. Problem nastane tudi pri žametni prevleki, ki se ob nepazljivosti (pri rokovanju, prenosu, uporabi) lahko zelo poškoduje.⁷

Načrtovanje zaščitne škatle

Zaradi teže in velikosti knjige je nujno hranjenje v ležečem položaju, vendar smo se odločili, da knjigi poleg podstavka, ki omogoči eleganten prijem, izdelamo tudi čevlji,⁸ ki preprečuje povešanje knjižnega bloka. Debelina podstavka in čevlja bi bila 15 milimetrov, tako da bi bilo nujno uporabiti mehko muzejsko lepenko. Končni izdelek bi bil na sredini votel, s čimer bi se izognili nepotrebnemu teži. Zaradi velikosti smo se odločili, da bi se zgornji del osnovne škatle skupaj s stranskimi deli stranic spuščal in s tem dovoljeval lažji pristop k originalu. Zgornji del škatle oziroma pokrov smo zasnovali podobno kot pri prejšnjih, s svojo težo naj bi omogočal tudi pritisk na knjigo. Za notranjo prevleko smo na podstavku in zgornjem delu predvideli lahko muzejsko lepenko.

Izdelava škatle

Odločili smo se za izdelavo podstavka; zlepljen je iz več lepenk,⁹ ki so na zunanjem robu rezane pod kotom 45 stopinj. Podstavku smo izdelali opore po sredini in s tem prihranili pri teži. Robove podstavka smo oblekli v surovo platno, na vrhu smo nalepili brezislinsko muzejsko lepenko. Čevlji smo izdelali iz iste lepenke, ostal je neoblečen. Na izdelan podstavek smo položili knjigo in določili mere za osnovno škatlo. Najzahtevnejši del je bila izdelava gibljivega dela, kajti zgornja in obe stranski stranici, ki smo jih odrezali pod kotom (zaradi lažjega rokovanja s knjigo), se morajo odpreti navzdol, tako da uporabniki knjige pri branju ne premikajo. Stranice smo zlepili iz treh plasti lepenke, ki smo jih na vogalih za debelino lepenke zamaknili, spodnji rob pa smo izravnali. Vse dele smo

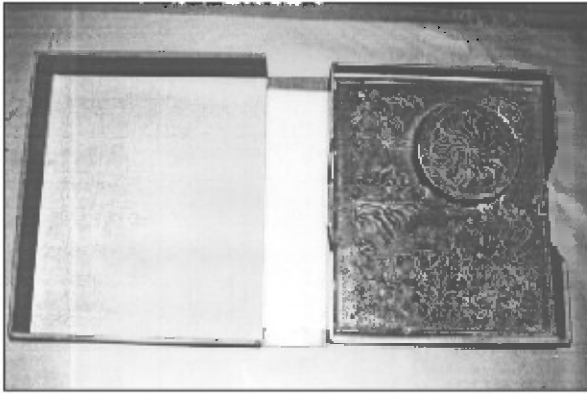
⁵ Izrezi so prilagojeni izrezom na podstavku, kar nam omogoča lažje rokovanje z originalom. Pomembni so predvsem zato, ker je knjiga s pečatom in kovinsko škatlo okorna in težka pri prenosu.

⁶ AS 1073, Zbirka rokopisov, II/52r, Bratovščinska knjiga Marijinega brezmadežnega spočetja (prepisi ustanovnih dokumentov, pravil in vpisi članov) 1624–1783.

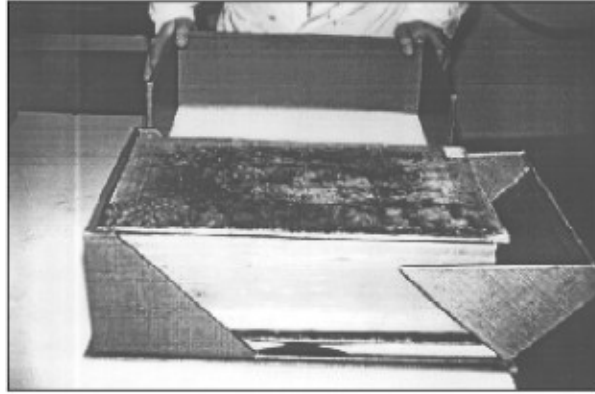
⁷ Večkrat opozarjamo na nujno uporabo bombažnih rokavic, posebej pri občutljivih materialih, kot so pergament, zlate obreze, žamet...; tudi v tem primeru jo priporočamo.

⁸ Čevlji rabi kot opora knjižnemu bloku in je enake debeline kot odstava na platnicah.

⁹ Muzejska lepenka je nalepljena na podstavek le po zunanjem spodnjem robu.

Dokument št. 2

Dokument št. 3

prevlekli s platnom. Spodnje stranice osnovne škatle smo prav tako sestavili iz treh plasti lepenke, dva od teh smo vdelali v dno osnovne škatle, eden pa sedi na vrhnjem robu. Ta del smo prevlekli v platno in je negibljiv. Sestavljeno osnovno škatlo smo nalepili na desno stran platnice (platnica prevlečena v isto platno), na levi strani pa smo izdelali stranice, ki se uporabljajo kot pokrov. Za del notranje prevleke smo uporabili muzejsko lepenko.

Končne mere zaščitne škatle: višina 485 mm, širina 330 mm, debelina 162 mm.

Izdelava: Matjaž Casar.

Uporabljeni materiali

1. Lepenka: brezislinska lepenka – katalog: Säurefreie papiere parse partout- und museum kartons;
- nakup: Anton Glaser (Theodor Heuss Str. 34a, D-70174 Stuttgart),
- mere 100 x 140cm, kataloška št. 121952.
2. Platno: Islandreagh Brown – katalog: Heritage Library Buckram;
- nakup: Ratchford universal (F. Y. Ratchford Ltd. Kennedy Way - Green Lane - Stockport SK4 2JX).
3. Platno: Aero-Linen – katalog: Ratchford universal;
- nakup: Ratchford universal (F. Y. Ratchford Ltd., Kennedy Way - Green Lane - Stockport SK4 2JX).
4. Nebeljena tkanina: stoddstotni bombaž;
- nakup: Vrvarna Ljubljana (Trubarjeva 29).
5. Nebeljena tkanina: stoddstotni lan;
- nakup: Vrvarna Ljubljana (Trubarjeva 29).
6. Lepilo: disperzijsko lepilo za papir, MEKOL 1413/G;
- nakup: Papirografika Ljubljana (Leskovškova 14).

Literatura

- SHENTON, Helen: Developments in the display of books at the Victoria and Albert Museum, v: Conservazione dei materiali librari archivistici e grafici; Torino 1999, str. 145–162.
- REGNAULT, Pascale: Putting shoes on Duke Hufrey, v: IADA Reprints; Tübingen 1995, str. 9–13.
- CLARKSON, Cristopher: Varno ravnanje s srednjeveškimi rokopisi in prvotiski in njihovo razstavljanje, v: Konserviranje knjig in papirja: Zbornik razprav; Ljubljana 1997, str. 141–189.